

İKİ FARKLI LATİFİ TEZKİRESİ VE NÜSHALARI

Walter G. ANDREWS - Ayşe DALYAN*

Özet

Latifi'nin 1546 tarihli tezkiresi, Osmanlı nesir geleneğinde büyük önem taşımaktadır. Buna rağmen, 1546 tarihli tezkire metninin modern bir baskısı yoktur ve iki versiyon arasındaki farkları gösteren bir üslup incelemesi de bulunmamaktadır. Tezkirenin modern neşri eserin kapsamlı olarak gözden geçirilmiş ikinci (1575) versiyonunun metnine dayanmaktadır. Bugün eserin tenkitli neşri olarak bilinen çalışma, araştırmacılar tarafından, *Latifi Tezkiresi*'nin 1546 tarihli orijinal metniymiş gibi algılanmakta ve bu büyük yanılgı ile eser klasik Türk edebiyatının temel kaynakları içinde yerini almaktadır. Böylece, *Latifi Tezkiresi*'nin modern neşrine dayanan çok sayıda araştırma (makale, tez) kesin sonuçlara ulaşmamaktadır. Bu çalışmada, 1546 tarihli *Latifi Tezkiresi*'nin neşrinin oluşturulması önerileceği gibi 1546 ile 1575 tarihli yazmaların karşılaştırılması sağlanarak tezkire ve nesir geleneğine, diğer taraftan da üslup tarihine ışık tutulacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşacaktır. İlk bölümde *Latifi Tezkiresi*'nin yazmaları ile ilgili bilgi verilecektir. İkincisinde, 16. yüzyılda nesir geleneğinde meydana gelen yeni oluşumlardan bahsedildikten sonra bu oluşumların yazar olarak Latifi'yi, eser olarak da *Latifi Tezkiresi*'ni nasıl etkilediği değerlendirilecektir. Son bölümde, otuz yıl ara ile yazılan iki nüsha arasındaki derin farklılıkları ve bu tezkirelerin birer özgün metin olarak algılanması gerektiği iddiası örnekleriyle açıklanacaktır.

* Prof. Dr. Walter G. Andrews, walter@uw.edu, ORCID: 0000-0001-9339-2936.

Doç. Dr. Ayşe Dalyan, Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, aysed_dalyan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0493-7928.

Anahtar Kelimeler: 1546 tarihli Latifi Tezkiresi nüshası, 1575 tarihli Latifi Tezkiresi nüshası, transkripsiyonlu metin, üslup değişimi.

TWO DIFFERENT LATIFI TEZKERES AND COPIES

Abstract

Latifi's *Tezkere* [Biographies of Poets], which first appeared in 1546, is of great importance within the Ottoman prose tradition. However, there is no modern edition for the text of 1546 tezkere, and there is no study of style development that shows the differences between the two versions. Today, the only modern edition is based on the text of the extensively revised second (1575) version. It is perceived both by the editor and many Ottomanist scholars as representing the 1546 original text of *Latifi Tezkere* and is referenced in work on Ottoman literature with no mention of the substantive paralogism this implies. As a result, much research (articles, dissertations) based on the *Latifi Tezkere* has not produced accurate results. In this article, a transcribed digital text of the 1546 *Latifi Tezkere* and comparisons with the text of the 1575 version, will shed light on the history of prose, style and the tezkere genre.

The study will consist of three parts: Part 1, basic information about the history of the *Latifi Tezkere*; Part 2, an introduction to new developments in the 16th century Ottoman prose tradition and an evaluation of how these developments affected Latifi as a writer and the *Latifi Tezkere* as a biography; Part 3, will describe the profound differences between the two versions separated by thirty years, with examples and visual images and conclude with the argument that these two versions should be treated as two related but distinct and original texts.

Keywords: Latifi Tezkere copy dated 1546, Latifi Tezkere copy dated 1575, transcription text, style change.

Giriş

Şair tezkireleri, şair biyografileri ve onların eserleri ile ilgili bilgileri kendine has bir tarzla okura sunan İslam kültürüne ait bir türdür. Araçların tabakat adını verdikleri bu çalışmalar, öncelikle hadislerin unutulmaması için üretilmiştir. Hadislerin unutulmaması gayesiyle oluşan bu tür, zamanla farklı alanlardaki şöhrete sahip kişilerin de unutulmaması için başvurulan bir yöntem olagelmiştir. Şairlerle ilgili bilgi veren tabakat sistemi, tezkire adı ile İran'a, Âli Şîr Nevâyî ile de Türk kültürüne geçmiştir. Tezkire, Arapça zikretmek, anmak manasıyla z-k-r kökünün hatırlamaya vesile olan şey anlamından türetilen bir kelimedir. Anadolu sahasında ilk tezkireci (1538) Sehî Bey'dir. Bu ilk

tezkirenin ardından sekiz yıl sonra yazılmış olan Latifi'nin *Tezkire'si* (1546) gelmektedir. Anadolu sahasında Sehî Bey'in başlattığı tezkire geleneği XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu geleneğin en önemli temsilcisi ve hatta öncüsü Latifi'dir.

Osmanlı nesir geleneğinde büyük bir öneme sahip olan 1546 tarihli *Latifi Tezkiresi*, Anadolu'da tezkire geleneğinin öncüsü ve modeli olmasının yanında, üslup açısından da bir çığır açmıştır. XIX. yüzyıla kadar gerek eleştiriler gerekse beğeniler açısından büyük önem taşıyan eserin üslubu, Arapça Farsça tamlamaları sıkça yer vermesine rağmen açık ve anlaşılır bir dile sahiptir. Ne var ki ilk kaleme alındığı ve şöhret kazandığı tarihten yaklaşık 30 yıl sonra eserlerde değişen üslup, diğer bir ifadeyle inşadaki gelişim, bir yazar olarak Latifi'yi ve öncü olma noktasında da tezkiresini hedef hâline getirmiş, onun açık ve anlaşılır dili, objektif ve kısa değerlendirmeleri, inşa/süslü nesir yazarları tarafından eleştirilmiştir. Latifi de bu ve pek çok nedenle tezkiresini yaklaşık 30 yıl sonra yeniden kaleme almıştır. Bu bağlamda Osmanlı tezkire ve nesir tarihinde, iki farklı metne ve iki farklı üsluba sahip iki farklı *Latifi Tezkiresi* oluşmuştur.

Latifi Tezkiresi, edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi ve hatta bir edebî eser olarak da önemli ve temel bir kaynaktır. 1546'da Latifi'nin müellif hattı olarak elde bulunan nüshası üzerinden bir çalışma yoktur ve mevcut nüshalar arasındaki anlatım farklılıklarını sergileyen üslup gelişimi üzerinde de durulmamıştır. Bugün eserin tenkitli neşri olarak bilinen ve basılmış olan çalışma, araştırmacılar tarafından, *Latifi Tezkiresi*'nin 1546 tarihli orijinal metniymiş gibi algılanmakta ve bu büyük yanılgı ile eser klasik Türk edebiyatının temel kaynakları içinde yerini almaktadır. Böylece, *Latifi Tezkiresi* üzerine yapılan araştırmalar (makaleler, tezler), kesin sonuçlara varılmamasına sebep olmaktadır. Oysa iki farklı dönemde kaleme alınan iki farklı nüsha, XVI. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatının 28 yıl ara ile iki farklı döneminin değişen yaşam tarzını, eğlence dünyasını, zevklerini, estetik algısını ve insan profilini temsil etmesi açısından da iki farklı temel kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu farklar, eserin modern neşri nedeniyle yine araştırmacıların dikkatinden kaçmaktadır. Bu çalışma ile nesir, üslup ve tezkire tarihine ışık tutacak olan 1546 tarihli *Latifi Tezkiresi*'nin transkripsiyonlu metnine duyulan ihtiyaç Osmanlı araştırmacılarının dikkatine sunulacaktır.¹

¹ Bu önemli tespit, yürütücülüğünü çalışmanın yazarlarından Doç. Dr. Ayşe Dalyan'ın, danışmanlığını ise Prof. Dr. Walter G. Andrews'un üstlendiği Latifi Projesi'ni ortaya çıkarmıştır. Latifi Projesi'nin ilk hedefinde hem içerik hem de nesir geleneği açısından iki farklı tezkire niteliği taşıyan *Latifi Tezkiresi*'nin ilki olan 1546 tarihli yazmasının dijital bir kitabının oluşturulması yer almaktadır. Latifi Projesi'nin ikinci aşaması Osmanlı nesir geleneği üzerine bilgisayar destekli üslup incelemesidir. Bilgisayar destekli üslup incelemesi, bütün dilleri dikkate aldığımızda İngilizce merkezli bazı araçlara ya da

I. Latifi Tezkiresi Yazmaları Tarihi

Latifi Tezkiresi, hem yazıldığı dönemde hem açtığı çığır nedeniyle XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla Osmanlı tezkire tarihi boyunca örnek alınmış ve hem de Amerika'dan Türkiye'ye Osmanlı araştırmacıları tarafından çok ilgi gö-rerek üzerine pek çok tez ve araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Örneğin *Latifi Tezkiresi*'ni, Ahmet Cevdet, H 1314 tarihinde *Tezkire-i Latifi* adıyla İstanbul'da yayımlar; H. Theodor Chabert, 1800 tarihinde Zürih'te özet olarak yayımlar; Otto Rescher bütünüyle ikinci kez (Tubingen, 1950) Almancaya çevirir; James Stewart-Robinson, *Latifi Tezkiresi*'nin de içinde bulunduğu Osmanlı tezkire edebiyatını, edebiyat eleştirisi boyutuyla ele alır ve onun tarihsel gelişimini ve değerini tezinde dikkatlere sunar (1959); 1970'de Walter G. Andrews, *The Tezkere-i Şu'arâ of Latifi as a Source for the Critical Evaluation of Ottoman Poetry* başlıklı doktora tezine konu edinir; Mustafa İsen, tezkirenin 1546 orijinal metnini temsil eden Râşid Efendi nüshasını 1990'da sadeleştirir; Rıdvan Canım, 2000 yılında tezkirenin edisyon kritikli metnini yayımlar vb.

Bu çalışmalardan biri olan Rıdvan Canım'ın 2000 tarihinde Atatürk Kültür Merkezi tarafından *Latifi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzemâ (İnceleme-Metin)* adı ile yayımlanan edisyon kritik çalışmasıdır. Ne var ki bu çalışma otuz yıl ara ile yazılmış nüshalardan Nuruosmaniye Kütüphanesi 3725 numaralı yazma nüshası esas alınarak (Canım, 2000, s. VIII) birleştirilmiş, birbirinin içinde eritilmiş 'yeni bir versiyon' olma özelliği taşır. Zaten bu çalışmanın kaleme alınma nedeni de bu bakış açısının yanlışlığına dayanır.

Bu çalışmanın kaynağı, makale yazarlarından olan Prof. Dr. Walter G. Andrews'un, doktora tezinde ve çeşitli makalelerinde otuz yıl ara ile yazılan *Latifi Tezkiresi*'nin iki farklı nüshasındaki farklarına dayanan tespitleridir. Andrews, doktora tezinde *Latifi Tezkiresi*'nin iki farklı nüshasındaki farklarının altını çizer ve özellikle tezinin 1. bölümünde iki nüsha arasındaki farkları uzun uzun anlatır (Andrews, 1970, s. 18-51). Prof. Andrews, doktora tezinde dikkatlere sunduğu iki nüsha arasındaki büyük farklara dayalı bu problemi, farklı zamanlarda farklı vesilelerle kaleme aldığı makalelerinde de gündeme getirir. Bunlardan biri 1996'da *Varlık* dergisinde yayımlanan *Metin Nerede? Hangi Metin? Kimin Metni* başlıklı makalesidir. Bir diğeri ise 2015 yılında *Eski Metinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yö-*

programlara ulaşılabilir ancak Türkçe ya da Osmanlıca üzerine herhangi bir program ya da araç geliştirilmemiştir. Bu, tarihî diller içinde yeri küçümsenemeyecek olan Türkçe ve Osmanlıca için büyük bir eksiklik. Latifi Projesi, bu eksikliğin kapatılması için atılan büyük bir adım olacaktır. Proje, Latifi Tezkirelerini örneklem olarak Osmanlı nesir geleneğine uygun bir üslup inceleme programını üretmeyi ikinci hedef olarak belirlemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: <http://www.thelatifiproject.org>

nelimler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları X özel sayısında yer alan “Osmanlı Metin Çalışmaları: Geçmişe Meydan Okuma, Geleceği Tasarlama” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmalarında iki nüsha arasındaki farkları, genel olarak üç madde ile şöyle belirler:

1. Yeni şairlere ve otobiyografik bilgilere dayanan yeni maddelere, şair ve onların şiirlerinin detaylarına, kategorilere yer veren bir “Tafsîl-i Aksâm-ı Şu’arâ” bölümünün eklenmesi.

2. Hatime bölümünün genişletilmesi ve yeniden yazılması, şiirle ilgili daha önceki eleştirilerin yeniden vurgulanması.

3. Önceki biyografi değerlendirmeleri üzerine yeniden çalışılması ve Şeyhî, Fazlî, Fânî ve Ferrûhî gibi bazı şairlerde genişletmeler ve eklemeler yapılması.

Prof. Dr. Rıdvan Canım da, *Latifi Tezkiresi*’nin 1546’da kaleme alınan nüshası ile edisyon kritikli çalışmada esas alınan nüsha arasındaki büyük farkı kitabında uzun bir paragrafla dile getirir (Canım, 2000, s. 20):

Latifi, tezkiresine 300 şairi aldığını belirtiyor. Tenkidli metin çalışması sonucunda Latifi Tezkiresindeki şair sayısı 334 olarak belirlenmiştir. 34 şairlik bu fazlalığın zamanla bizzat Latifi tarafından yapılan ilavelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Latifi, tezkiresini yazıp tamamladıktan sonra 40 seneye yakın, uzun bir ömür sürmüş ve zaman zaman bazı değişikliklerle yeni isimleri tezkiresine ilave etmiştir. Tenkitli metin incelemesi sonucu ortaya çıkan 256 sahifelik nüsha farkı, tezkirenin nüshaları arasında ne kadar büyük farklılık bulunduğunu gösterir. Ayrıca, bu 300 rakamına Latifi’nin Şeyh şairlerle, şair sultanları ilave etmemiş olabileceği ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Prof. Dr. Mustafa İsen, *Latifi Tezkiresi*’nin iki nüshası arasındaki farkın, sadece kelimeler açısından değerlendirilemeyeceği üzerine dikkat çekerek iki nüsha arasında üslup açısından da büyük bir fark bulunduğunu, bu nedenle *Latifi Tezkiresi*’nin sadeleştirilmiş metnini oluşturmak için tezkirenin ilk orijinal metni olan Kayseri Râşid Efendi’deki 1160 demirbaş numarada kayıtlı nüshayı çalışmasına temel aldığını *Latifi Tezkiresi* adlı kitabında söyler (İsen, 1999, s. IX-XVIII):

Latifi tezkireyi yazdıktan sonra uzunca bir süre hayatta kalmıştır. Bu süre içinde, ortaya çıkan eleştirilerin de ışığında eserin en az iki defa yeniden ele alındığı, farklı nüshalarda artıp azalan şair sayısından anlaşılıyor. Mesela elimizde en eski yazma olarak bilinen Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesindeki yazmada 308 şair yer alırken, matbu nüshada bu rakam 320 şaire ulaşır. Rıdvan Canım tarafından eser üzerinde yapılan doktora çalışmasında ise bu rakam 334’tür. Şair sayısının ötesinde Latifi, eserine üslup açısından da müdahale etmiş ve eserini ikinci,

muhtemelen üçüncü defa ele alırken daha güzel ve daha mutantan bir dil ve üslupla kaleme almıştır... Biz bu sadeleştirmeyi yaparken yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi üslup açısından ortaya çıkan değişikliklerde en yalın anlatımı tercih eden Kayseri nüshasını esas aldık.

I. I. Eski ve Yeni Nüshalar: Latifi [Abdüllatif (Lutfullâh) b. Abdullâh, Kastamonulu, (1491-1582)], tezkiresini ilk olarak 1546'da tamamlar ve dönemin padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'a sunar. Bu dönemde yazılmış ve *Latifi Tezkiresi*'ni temsil eden en eski yazma, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, 1160 demirbaş numarasında kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın hatime bölümünde 300 şairin esere dâhil edildiği belirtilir. Latifi, 1546 tarihinde bu eseri tamamladıktan sonra kabuğuna çekilmez; zaman zaman çeşitli notlar alarak, tezkiresini yeniden ele alarak 1574 ile 1575'te tezkiresinin yeni nüshalarını okuyuculara sunar. Bu tezkire nüshaları özgün birer metin olarak değerlendirildiğinde, iki farklı dönemde kaleme alınan bu yazmalarda, yeni tezkire maddelerinin yer aldığı; maddelerin ve tezkire bölümlerinin genişletildiği ve bunlara ilaveten yazarın dilinde ve üslubunda önemli bir farklılaşmanın olduğu görülür. Yeni *Latifi Tezkiresi*'ni temsil eden nüshalardan bütünsel görünüme sahip olanı ise Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Koleksiyonu'ndaki 342 numaralı yazmadır.

Latifi Tezkiresi'nin yazmaları, kaleme alınma tarihlerine göre sınıflandırıldığında istinsah edilmenin H 953 ile H 982 arasında olduğu tespit edilmiştir. *Latifi Tezkiresi* yazmalarının incelenmesi ancak Râşid Efendi yazması ile karşılaştırılmalarıyla yapılabilir. Daha eski bir metnin var olması muhtemel görünmesine rağmen, tezkirenin daha eski bir el yazmasını işaret eden hiçbir delilin ortaya çıkmadığına dikkat etmeye değer. *Latifi Tezkiresi* yazmalarında çeşitli oranda eklemeler ve çıkarmalar bulunmaktadır. Bu yazmalardaki girdileri dikkate alarak bir sınıflandırma yapacak olursak en az sayıda eklemelere sahip olanlar, Şâzelî 118, Kayseri Râşid Efendi, Millet Kitaplığı, AE tarih 776 ve İbrahim Efendi 643 numaralı nüshalarıdır. Bunlardan Kayseri Râşid Efendi H 953 tarihi ile en eski yazmadır. Râşid Efendi yazmasının sonunda, Latifi tarafından eklendiğini düşündüren şairlerin isimlerinin yer aldığı notlar bulunmaktadır. Râşid Efendi yazmasının hatime bölümünde 300 şairin yer aldığı belirtilir. Şâzelî 118'de ve Millet Ktp. 776 numaralı yazmalarda temellük tarihleri verilmezken İbrahim Efendi 643 numaralı yazma, H 958 tarihlidir ve Paris (Bibliothèque Nationale 626 S) yazması ise H 956 tarihini gösterir. Eserin, eklemelerin de bulunduğu 1574 tarihli Nuruosmaniye 3725 ve H 983/M 1575 tarihli Süleymaniye Hâlet Efendi 342 numaralı nüshası, aynı kaligrafik özelliklere, içeriğe ve şekle sahiptir. Bu nüshalar Derviş Muhammed b. Murâd adlı müstensih tarafından çoğaltılmıştır. Nuruosmaniye nüshasında eksik pasajlar, tamamlanmamış şiirler bulunur ve hatime bölümünde 300 şair

olduğu yazılırken Hâlet Efendi nüshasında bu sayı 333 olarak değiştirilir. Ne yazık ki tezkire yazmalarının hiçbirinde Latifi'nin eklemeleri neden yaptığı ve ne zaman yaptığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle *Latifi Tezkiresi*'nin yeni modelinin ne zaman yazıldığını kesin olarak tahmin edemiyoruz. Ancak II. Selim'in ölümü üzerine III. Murad'ın tahta geçmesi ile yeni tezkirenin takdim edilme niyetinde olduğu düşünülebilir. Nuruosmaniye nüshasının yazılması II. Selim'in ölümünden 4 ay öncesine denk gelir. Ayrıca yazmada eski yazmalarda adı geçen Sultan Süleyman'ın adı kalmaya devam eder. Sultan Süleyman ise tezkirenin yeni modeli olan Nuruosmaniye nüshasının yazılmasından yaklaşık olarak 8 yıl önce vefat eder. Halet Efendi nüshasında ise artık III. Murad'ın adı yer alır. Bu iki yeni yazmanın kalitesi, sayfa düzeni ve yapılan değişiklikler dikkate alındığında, müstensih Derviş Muhammed Efendi'nin, Latifi'nin yazıcısı olduğu yargısı akla gelir.

I. II. Yeni Nüshalardaki Eklemeler: İlk metin olan H 953 Râşid Efendi ve H 958/1551 tarihli İbrahim Efendi yazmalarına karşılık Nuruosmaniye ve Hâlet Efendi nüshalarındaki farklar, tezkirenin bu ikinci yazılışında, edebî yorumlar ve eleştirilerden ziyade, dönemin modasına uyularak şair hakkında verilen biyografik bilgilere dönüşmüştür. Latifi bu nüshalara özellikle marjinal yaşam tarzına sahip şairlere ait bilgileri eklemeyi tercih eder. Bu değişiklikleri ne zaman yaptığına dair bir bilgi yoktur. Fazlî maddesine eklenen "rahmetul-lâhi aleyh" ibaresi gibi ifadelerden başka bir delil bulunamaz. Bu ibare önceki yazmalarda yoktur, dolayısıyla bu ekleme ile ilgili iki ihtimal bulunmaktadır. Bunlardan ilki Latifi, tezkiresini yeniden yazmaya karar verdiğinde Fazlî vefat etmiştir; diğer bir ihtimal de kâtibin/müstensihin bu ibareyi eklemiş olmasıdır. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'ye göre Fazlî H 970'te Ahdı'ye göre de H 971'de vefat eder. Böylece bu tarih yeni eklemelerin H 970'ten sonra yazıldığını düşündürmektedir.

Latifi Tezkiresi'ne 1570 sonrası yazmalarında şairler üzerine yapılan eklemelerden en fazlası Ahmed-i Rûmî, Riyâzî Üskübî, Riyâzî İstânbûlî, Şeyhî, Şâni'î, Kudsi, Kırbî, Kıyâsî, Kâşifi ve Medhî'de görülür ve bu şairlere oranla daha az eklemelere sahip olanlar ise Mîrî Hâmîdî ve Necmî-i Rûmî'dir. Bunlardan İshak ile ilgili bazı girdiler İbrahim Efendi ve Râşid Efendi yazmasında görülmezken Nuruosmaniye yazmasında görülür. Yine Riyâzî Üskübî'ye ait eklemeler de İbrahim Efendi ve Râşid Efendi yazmasında görülmez. Bununla birlikte, Râşid Efendi yazmasının derkenarında Latifi'nin bu şairleri unuttuğunu düşündüren bir not vardır ve bu notta şiir örnekleri ile oldukça kapsamlı bir giriş verilmiştir. Bu girişin daha sonra oluşan yazmalarda da yer aldığı görülür. Râşid Efendi nüshasındaki notlarda ve tezkirenin yeni nüshasında bilgilerin sunulma sırası dikkate alınmaksızın Riyâzî Üskübî'nin Sahn-ı Semân sisteminde Mu'idi'nin yardımcısı olduğu, birçok kişisel sorunu olduğu, tanın-

miş bir şair ve akademisyen olduğu ve Fettahi Nişaburi'nin Şebistanı Haya-
li'sinden sonra zor şiir yazdığı belirtilir. Buradaki notta, dil inceliğine sahip
olanların içinde onun gibisinin az bulunduğu belirtilir ve ondan bir beyit de
örnek olarak verilir. Bu bilgi notunda yer alan eklemenin, *Latifi Tezkiresi*'nin
sonraki yazmalarında da bulunduğu görülür. Ayrıca, notlarda bahsettiği taklit
konusu sonraki yazmalarda da hem *mukaddime*de hem *hâtimed*e hem de yeni
eklenen "Tafsîl-i Aksâm-ı Şu'arâ" bölümünde yer alır.

H 953 / M 1546 tarihli Râşid Efendi yazmasının sonunda Latifi tarafın-
dan yazıldığını düşündüren, Latifi'nin gözünden kaçan 12 şairin adı geçer. Bu
notlarda belirtilen şairler dışında, yeni nüshaya 13 farklı şair eklenmesi ve bu
şairleri neden ekleme gereği duyduyuyla ilgili olarak Latifi'nin herhangi bir
notu bulunmamaktadır. Râşid Efendi nüshasındaki notları Latifi'nin tuttuğu-
nu düşünmemizin sebebi, yazma üzerinden alınan Riyâzî Üskübî hakkındaki
notlar (Resim 1) ile tezkirenin 1575 tarihinde ikinci defa yazılması sırasında,
Latifi'nin eklediği bilinen Riyâzî Üskübî hakkındaki bilginin hem üslup hem
de içerik olarak benzer olmasıdır.

Resim 1: Kayseri Râşid Efendi Nüshasında Riyâzî Meddesinin Bulunduğu Sayfanın Derkenarı Riyâzî Üskübî Hakkında Alınan Not (Kayseri Râşid Efendi Nüshası, 83b)

Râşid Efendi yazmasındaki notlarda adı geçen ve yeni tezkireye eklenen
şairler şunlardır: Ahmed-i Rümî, Riyâzî Uskübî, Şâni'î Çelebi, Medhî, Mîrî

Hāmidī, Necmī-i Rūmī, Kudsī, Kıyāsī, Kāşifī, Helākī-i Rūmī ve Latifī'dir. Bu şairlerden başka yeni eklenenler ise Ezherī-i Şānī/Diger, Esīrī, Bedrī, Bedī'ī, Belīgī, Cemālī, Hayālī Kātip, Zuhūrī, Sāhīrī, Şun'ī, Ferāhī, Nālīşī, Necātī Beg ve Hevesī'dir. Bu şairlerin biyografilerine bakıldığında çoğunun marjinal hayat tarzları sürdürdükleri görülmektedir. Latifī'nin, yeni tezkiresine bu şairleri, eğlenceli kişilikleri nedeniyle eklediğini düşünebiliriz. Bir diğer neden ise değişen okur profilinden veya şehrengizlerde, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde olduğu gibi, okurların magazine dayalı hayat hikâyelerine karşı ilgi duymalarından da kaynaklanmış olabilir. Bu nedenle Latifī'nin tezkiresinin bu yeni nüshasına yaptığı eklemelerde, edebî eleştiri yapma kaygısı taşımaktan ziyade; orta hatta yer yer sade kalan üslubunu değiştirmek istediği ve moda olan marjinal hayat hikâyelerini tezkiresine eklemeyi hedeflediği, söylenebilir. Böylece Latifī'nin, Âşık Çelebi'nin tezkiresi karşısında ilgi kaybeden eserine, tekrar ilgi çekmeyi hedeflediğini iddia etmek mümkündür.

Ahmet Cevdet H 1314 tarihinde *Tezkire-i Latifī* adıyla İstanbul'da yayımladığı matbu *Latifī Tezkiresi*'ne *Şeyhi'ye İlave* adı altında sonradan metin ekler. Bu ilavede, 1546 tarihli yazmanın Şeyhi maddesinin genişletildiği ancak 1574 tarihli yazmanın Şeyhi maddesinden farklı eklemelere sahip olduğu anlaşılır. Dolayısıyla "Ahmet Cevdet'in 1574 tarihli yazmayı görüp görmediği" ile ilgili cevabı bilinmeyen bir soru oluşur. Bu ilave, matbu metinde sonradan yapılmış yapıştırma bir yaprak niteliğindedir, ilgili sayfada sayfa numaraları bulunmamaktadır ve diğer sayfalar birbiri ardınca devam etmektedir. Dolayısıyla bu ilave metin Ahmet Cevdet'in *Latifī Tezkiresi*'nin ilk matbu baskısını hazırladıktan sonra eline farklı nüshanın/nüşhaların geçtiğini düşündürmektedir. Bu nüshayı/nüşhaları Ahmet Cevdet'in nereden edindiği ve şimdi nerede olduğu/oldukları hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Resim 2: Ahmet Cevdet'in *Tezkire-i Latifi* adlı *Latifi Tezkiresi*'nin H 1314 tarihli matbu baskısına sonradan ilave edilen iki sayfa: *Şeyhi'ye İlave*.

I. III. Eski ve Yeni Nüsha Arasındaki Sayısal Farklar: *Latifi Tezkiresi*'nin iki farklı tarihte kaleme alınan iki nüshası arasındaki farklılıkları ortaya koyan sayısal değerler boyutunu burada değerlendirecek olursak bahsedilmesi gereken ilk nokta, 1574-1575 nüshalarına eklenen biyografileri verilen şairlerin örnek şiir sayılarındaki artıştır. Bu artış ile ilgili olarak Prof. Dr. Mustafa İsen şunları söyler:

Meseleye sadece ilave şiirler açısından bakıldığında bile epeyce eklemenin var olduğu görülecektir. Mesela, sadece örnek şiirler açısından bakıldığında bile Ahi maddesinde 10 fazla beyit; Askeri'de 29 fazla beyit; Feridi'de 12 fazla beyit; Gazali'de 23 fazla beyit; Lamii'de 26 fazla beyit karşımıza çıkmaktadır. Bu ekler daima büyük şairler için yapılmış değildir. Belli ki Tezkireci, her aşamada bulduğu ilave bilgiyi eserinin daha sonraki kopyalarına eklemiştir. (İsen, 1999, s. XIV- XV)

Görüldüğü gibi iki nüsha arasında sayısal veriler açısından değerlendirilebilecek çok fazla nokta bulunmaktadır. Aşağıda iki nüsha arasındaki sayısal farklılıkları gözler önüne koyacak somut verilerden biri olarak kelime farklılıkları örnek olarak sunulacaktır. Burada, *Latifi Tezkiresi*'nin otuz yıl ara ile genişletilen maddelerine ve bölümlerine örnek olarak Fânî maddesi seçildi.

Tablo 1: *Latifi Tezkiresi*'nin Otuz Yıl Ara ile Genişletilen Maddelerine ve Bölümlerine Örnekler.

 www.theLatifiproject.org	<i>Kayseri Râşid Efendi Nüshası (953)</i>	<i>Hâlet Efendi Nüshası (983)</i>	<i>Eklenen Kelime Sayısı</i>
<i>Zeyneb</i>	284	369	85
<i>Mihri</i>	381	548	167
<i>Ahmed Paşa</i>	629	979	350
<i>Fânî</i>	373	1477	1104
<i>Şeyhi</i>	700	1914	1214
<i>Hatime</i>	461	2516	2055

Latifi Tezkiresi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi bölümünde yer alan H 983 tarihli nüshasının “Fânî” maddesinde 1477 kelime bulunmaktadır. Buna karşılık, Kayseri Râşid Efendi 953/1546 tarihli nüshanın “Fânî” maddesinde ise 373 kelime vardır. İki nüsha arasındaki neredeyse beş kat farka dayanan bu sayısal veri, araştırmacıda bir karşılaştırma yapma gereği doğurmuştur. Prof. Walter Andrews iki nüsha arasındaki bu farklılığı *Latifi Tezkiresi*'nin Hatime maddesi üzerinden açıklar:

İki “nüsha” karşılaştırıldığında hemen göze çarpan sayısız ve önemli farklılıklar, bu iki nüshanın basitçe birer “varyant” olduğunu düşünmeyi imkânsız kılar. Belirgin stilistik farklılıkların ötesinde, örneğin, hâtime bölümü orijinal metinde 500- 600 civarı kelime varken yeni nüshada aynı bölüm bunun üç katından bile fazladır (2175 kelime civarı). Bu iki yazmayı tek bir “edisyon kritik” altında toplamanın makul ve savunulabilir bir yöntem olduğu biçimindeki garip ve tahlilden yoksun bir neticeye varır. (Andrews, 2015, s. 53)

Örneğin *Latifi Tezkiresi* 953/1546 Kayseri Râşid Efendi yazmasında, Fânî maddesinde verilen 29 kelimenin, 983 Hâlet Efendi nüshasında, içinde fazladan iki beyit bulunan 147 kelimeye dönüştüğü görülür. Bu da Hâlet Efendi yazmasında verilen bilgilere yaklaşık 5 kat fazla kelime eklendiği anlamına gelir. Metinlerdeki değişiklikler, Kayseri Râşid Efendi nüshasındaki ifadelerin nasıl genişletildiği ve eklemeler yapıldığı aşağıda verilen tablo üzerinde

açıkça görülmektedir. Râşid Efendi nüshasında yer almayan kelimeler, Hâlet Efendi nüshasında kırmızı renk ile gösterildiğinde Hâlet Efendi nüshasına yapılan eklemeler daha net ortaya konulacaktır.

Tablo 2: Kayseri Râşid Efendi Yazması ile Hâlet Efendi Nüshasında Yer Alan Bir İfadenin Karşılaştırılması.

Kayseri Râşid Efendi 953 (1546) 121a	Hâlet Efendi (983) (1575) 114b
neşr ve biri daği budur ki şî're keşret-i iştiğâl gösterüp a'mâl-i mebrûrâta mâni' ve evrâd u evkât-ı şalavâtî zâyî' itmeye ve tarz-ı şî'rde tarîk-i melâhî ve menâhî yoluna gitmeye	yedinci naşîhati oldur ki fenn-i şî're keşret-i iştiğâl-le tevağğul idüp a'mâl-i mebrûrâta mâni' ve telâved u evkât-ı şalâtî zâyî' itmeye ve zühd ü takvâ ehline dağl ü ta'n idüp melâhî ve menâhî kısmın medh idüp tarîk-ı şeytanete gitmeye meşelâ mişâli bunîñ gibi beyt: şafâsuz şüfiyi gör kim beni nâr ile qorçudur şanasın kendüden geldi berât ile cehennemden hâzırı koyubeni gâyibi özler zâhid vây o miskîne eger qala bu hasret bâkî e'imme-i 'ulemâ bu maqûle kelâmî kelime-i küfürden 'additmişler ve kâ'iline âhîr demde sû-i hâtîme vardur dimişler mü'min ü mu'tekid bu maqûle-i kelimâtdan ve güftâr-ı küfriyâtdan meh-mâ-emken hazer üzre olup elhâsıl şol kelâm ki küfr-âmîz ola her ne qadar mağall-i tağsîn ve mücib-i âferin olsa andan perhîz itmek vâcibdür bir söz ki kişünüñ a'mâli mebrûrâtn ve hacc u şalâtn fesâda vire ol neyi müfid ola ve tarz-ı nazmda mev'izet-i vâlihî semtin tutup tarîk-ı menâhî ve melâhî yolına gitmeye

İki nüsha arasındaki fark sadece şiirlerdeki veya kelimelerdeki sayısal farka dayanmamaktadır. Bunu yukarıda verdiğimiz örnek üzerinden açıklamaya gidersek yine iki nüsha arasındaki derin üslup farkı da araştırmacıların çalışmalarında her iki nüshayı ayrı ayrı incelemeleri gerektiğini ortaya koyar. Aralarında beş kat kelime sayısı farkı olan iki yazmadaki Türkçe yapılar, Farsça tamlamalar, seciler, paralel ifadeler (ör. “sâhîr ü mahîr”, “meyden ve meyhâneden ve peymâneden”), kafiyesiz morfolojik paralellikler (münâsib ü mülâyim) vb. açıdan karşılaştırıldığında, her birinin kaç sözcükten meydana geldiği net olarak tespit edilebilir. Böylece örnek metin üzerinden iki yazmadaki belagat ve gramer özelliklerini belirleme ve karşılaştırma aracılığıyla iki nüsha arasındaki büyük üslup değişimi ortaya konulabilir:

Tablo 3: İki Nüshadaki Arapça, Farsça ve Türkçe Kelimelerdeki Değişim (Fânî maddesinde verilen 29 kelimenin Hâlet Efendi nüshasındaki karşılığında).

	Kayseri Râşid Efendi 953 (1546)	Hâlet Efendi (983) (1575)
Farsça kelimeler	6	18
Arapça kelimeler	16	83
Türkçe kelimeler	7	46

Tablo 4: İki Nüshada Paralel Olarak Yer Alan Kafiyeleli Kelimeler (Fânî maddesinde verilen 29 kelimenin Hâlet Efendi nüshasındaki karşılığında).

Kayseri Râşid Efendi (953/1546)	Hâlet Efendi (983/1575)
mebrûrât / evrâd / evkât /şalavât	naşihat / mebrûrât / evkât / şalât / kelimât / küfriyyât / mebrûrât / şalât / fesâd / /keşret / telâved mev'izet
zâyi' / melâhî / menâhî	zâyi' / melâhî / menâhî / mişâli / melâhî / menâhî / vâlihî / menâhî / melâhî / a'mâli
itmeye / gitmeye	gitmeye / maķûle / kelime / kâ'iline / demde / hâtıme / maķûle / gitmeye
-	kısmın / mü'min / taħsîn / âferin /kişinüñ /semtin / mebrûrâtın / şalâtın
-	küfürden / kelimâtdan / küfriyyâtdan / andan

II. İki Farklı Nüshanın Oluşum Nedenleri: Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sının ortaya çıkışı

Bir metnin yeniden üretilmesinin pek çok nedeni olabilir. Bunlardan belki de ilki, zamanla değişen ve edebî olgunlukta gelişen bir yazarın aktarmak istediği ve değerlendirmede bulunacağı yeni sözlerinin var oluşudur. İkinci önemli neden ise yine zamanla değişen okuyucu profilinin varlığıdır. İlk oluşturulan metin, tarihî süreçte zamanla değişen okuyucu profilinin beklentilerine uymaz ve yazar okuyucuların beklentilerini de dikkate alarak yeniden bir üretime gitme gereği duyar. Bu, metin-yazar-okuyucu üçgenindeki etkileşime dayanır. Etkileşim dışında bahsedilen yazma eser tipinin sektörü de büyük önem taşımaktadır. Bir edebî eser tipinin yer aldığı sektördeki rekabet de yazarın metnini tekrar yazma gereği duymasına yol açar. Bu bağlamda, klasik tezkire geleneğini dikkate aldığımızda *Latîfî Tezkiresi*, edebî değeri ve değerlendirmeleri nedeniyle güçsüz bir tezkire örneği olan Sehî Bey'in *Heşt Bihişt* adlı tezkiresini dikkate almazsak ilk kayda değer tezkire olarak 953/1546 tarihinde, edebiyat tarihindeki yerini alır. Ne var ki Latîfî'nin 953/1546'da ilk kez kaleme aldığı bu tezkire, bütün önemine rağmen, Âşık Çelebi tarafından 976/1568'de tamamlanan ve içinde 425 şairin biyografisi bulunan *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı tezkirenin gölgesinde kalır. Âşık Çelebi, tıpkı kendisinden

önceki tezkireciler gibi eserini bir mukaddime ile başlatır ve bu bölüm Osmanlı sahası tezkirelerinin en uzun mukaddimesidir. Tezkiresine dâhil ettiği şairlerin hayat hikâyelerini uzun uzun anlattığı için tezkiresi “tevhârih-i şu’arâ” olarak değerlendirilir (Levend, 1998, s. 274). Âşık Çelebi eserinde yer alan bu “uzun biyografilerde formal bilgilerin ötesinde, şairlerin yaradılışları, özel hayatları, yaşayışları, alışkanlıkları ve birbirleriyle ilişkileri hakkında bilgi aktarmış, bu arada çağının sosyal hayatına ve edebî çevrelere ait geniş açıklamalarda bulunmuştur” (İsen, 1997, s. 24). Âşık Çelebi, tezkiresini ağdalı ancak akıcı bir dille yazar. Eseri secilerle doludur. Şair profilleri ve hayatlarını renkli bir dille aktarır. Dolayısıyla 1546 yılından sonra zamanla değişen okur, tıpkı şehrengizlerin popüler olması gibi Âşık Çelebi’nin magazinvari bilgilere dayanan tezkiresini de pek beğenir ve eser, okur tarafından büyük ilgi görür.

XVI. yüzyılın sonuna doğru, tıpkı Âşık Çelebi’nin tezkiresinde olduğu gibi, uzun biyografilere yer veren ve bunun yanında secilerin ahenk yarattığı ağdalı bir dile sahip olan Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* adlı eseri kaleme almır. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Latifi’nin dilini ve üslubunu soğuk, cansız ve hissiz bulur (Andrews, 1970, s. 44). “Osmanlı kültür hayatında aydınlar artık böyle bir dil ve üslup beklentisi içinde olmalı ki, Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi çok tutulmuş ve tezkirecilik tarihinde en çok okunan/ istinsah edilen eserlerden biri olmuştur” (İsen, 1997, s. 26). Gelibolulu Âli, Kınalı-zâde Hasan Çelebi’yi takındığı süslü üslup nedeniyle eleştirir. Ayrıca tezkirecinin kendisinden önce kaleme alınan tezkirelerden aldığı bilgileri belirtmemesini de tenkit eder. Âli, bu üslubu “garip kelimeleri, aşırı zincirleme tamlamaları, kusurlu ifadeleri, manasız kelimeleri, yanlış bilgileri, şair olmayan yakınları hakkında yer verilmesi, şairlerin ağzından yalan uydurulması ve imla bakımından” (İsen, 1997, s. 26) eleştirir. Bu bağlamda Latifi’nin 953/1546 tarihli tezkiresinin hem dil hem de içerik açısından dönemine göre yalın, abartısız ve objektif kaldığı anlaşılır. Latifi, 1546 tarihli tezkiresinde değerlendirdiği şairler hakkında takdir ve tenkidini çekinmeden yapmıştır. “Yazar, çerçevesi çizilmiş, unsurları belirlenmiş şiir anlayışına aykırı bulduğu söyleyişleri acımasızca eleştirmekten çekinmez” (İsen, 1997, s. 10). Şairleri değerlendirirken de şairlerin edebî anlayışını, yeteneğini dikkate alarak tezkiresinde ona göre yer ayırmıştır (İpekten, 2002, s. 37). Kendisinden sonraki tezkireciler gibi, şairlere sadece övgüler sunan ve şairlerin hayatları ile ilgili gereksiz uzun teferruata giren bir tezkire oluşturmamıştır. Böylece, “Latifi Tezkiresi, dil bakımından, yer yer külfetli ve müsecca’ olmakla beraber, umumiyetle ağır sayılamayacak bir lisanla yazılmıştır. Cümleleri kısa, cümle yapıları sağlam ve açık olan bu lisana, devrinin sanatlı nesirle yazılan eserlerine nisbetle hatta sade lisan demek de mümkündür” (Banarlı, s. 615).

Yalın bir dille kaleme alınan 1546 tarihli *Latifi Tezkiresi* bu üslubu nedeniyle kendisinden sonraki yıllarda moda olmaya başlayan Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Ahdî gibi süslü nesir yazarları tarafından beğenilmez ve eleştirilir. Dolayısıyla *Meşâ'irü's-Şu'arâ* ile Âşık Çelebi ve daha sonra *Tezkiretü's-Şu'arâ* ile Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkirelerinin, verdikleri ayrıntılı biyografi bölümü ve süslü inşa örneği teşkil eden üsluplarıyla Latifi'ye tepki olarak kaleme alındığı açıktır ancak Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin tezkire yazıcılığında benimsenen fayda faktörünü neredeyse yok sayan bu yüksek ve süslü üslubuna bir tepki olarak Gelibolulu Âlî'nin, *Künhü'l-Ahbâr* adlı genel tarihinin tezkire kısmında, tekrar Latifi'nin 953/1546'da kullandığı nesir üslubuna döndüğü görülür. Bir Osmanlı aydın ve bürokrati olarak Gelibolulu Âlî, eserinde yer alan Âşık Çelebi maddesinde ve maddeye ekleyerek XVI. yüzyıl tezkirelerini değerlendirdiği tezyil kısmında, Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin eserlerine yönelik eleştiriler getirerek onların Latifi hakkında geliştirdikleri olumsuz tutum ve söylemlere karşı Latifi'yi savunur ve takdirlerini belirtir. Özellikle onların uzun ve özel hayatları hedefleyen ayrıntılara sahip biyografi anlatım tarzlarını da eleştirir (İsen, 1997, s. 177). Bütün bu değerlendirmeler ve eserler üzerinden oluşan üslup tartışmaları, eleştiriler ve alınan tavırlar karşısında Latifi, eserinin üslubunu ve biyografi oluşturma biçimini değiştirerek tezkiresini döneme uygun bir şekilde, bir cevap niteliğinde olmak üzere, yeniden kaleme alır.

Diğer taraftan, Latifi'nin, okuyucu kitlesinin özden çok şekle, bilgiden çok hikâyeye eğilimli oluşuna üzüldüğü de aşikârdır. Yazar bu üzüntüsünü, her iki nüshanın hatime bölümlerinde dile getirir ve okuyucuların sanata ilgisinin kalmadığını, döneminin sanatkârının gerçek değerinin anlaşılmadığını, insanların dünya nimetleriyle uğraştığını ve arzuların peşinde koştukları gibi pek çok nedenleri göstererek tezkiresini istediği gibi yazamadığını da belirtir. Zaten, bu tarz yaklaşımlar onun kişiliğine de uygun değildir. Nihat Sami Banarlı, Latifi'nin yazarlığı ile kişiliği arasındaki bağı ve Latifi'nin neden o dönemde çok tutulmadığını, onun kişiliğindeki bu yapısına bağlar. Latifi, “biraz mağrur ve dürüst tabiatlı bir insan olmasından dolayı devrinde pek tutulmamış, ilmi ve sanatı ölçüsünde bir mevki ve huzur sahibi olamamıştır” (Banarlı, s. 614-615). Böylece Latifi, 1574/1575 yıllarında tezkiresinin döneminin ihtiyaçlarını karşılama ve rakip eserlerin getirdiği üslup, belagat, dil bilgisi değişiklikleri ile şairlerin hayat ve şiir ortamları hakkındaki anekdotlarla oluşturulan yenilikleri fark ederek onların farklı yaklaşımlarıyla rekabet edebilmek için tezkiresini tekrar yazma gereği duyar. Klâsik Türk edebiyatı tezkire geleneğinde bu ve benzeri pek çok etkenlerle *Latifi Tezkiresi* adı altında, iki farklı dönemde, iki farklı özgün metin ortaya çıkar.

III. Latifi Tezkirelerinin 1546 ve 1574 Tarihli Nüshalarının Birer Özgün Metin Olarak Değerlendirilmesi ve İncelenmesi Gereği

Günümüzde tezkire üzerine yapılan çalışmalardan ilki, nüshaların edisyon kritik denilen bir yöntemle yeni bir versiyonun oluşturulması ve transkribe edilmesine dayanır. *Latifi Tezkiresi* de bu bağlamda tezkirenin yeni modelini, 1570 sonrası oluşan 1574 tarihli yazmayı temel olan Rıdvan Canım'ın, 2000 yılında hazırladığı ve Atatürk Kültür Merkezi tarafından, *Latifi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzemâ (İnceleme-Metin)* adıyla yayımlanan edisyon kritik çalışmasıdır. Ancak hazırlanan bu çalışma, hem üslup hem de yapı açısından -tezkireye yeni eklenenler, biyografi sunumu, örneklendirme, anekdotlar vb.- yukarıda söz konusu edilen iki nüshanın sahip olduğu büyük değişiklikleri, edisyon kritikli çalışmanın içinde eritmiş, böylece Osmanlı nesir tarihi açısından önem arz eden Râşid Efendi nüshasını, araştırmacıların dikkatinden uzaklaştırmıştır. Bugün, *Latifi Tezkiresi*'ni temsil eden bu tenkitli neşir çalışması, klasik Türk edebiyatı biyografi araştırmalarında temel olarak görülmekte ve pek çok makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine kaynaklık etmektedir. Böylece, ortaya büyük bir problem çıkmaktadır. Bu çalışma gerek üslup ve gerekse biyografi geleneğindeki değişimi yansıtamadığı için, makale ve tezlerin de ya yanlış sonuçlara ulaşmasına ya da tamamlanamamasına neden olmaktadır. Bu durum, klasik Türk edebiyatı tarihi, Osmanlı nesir geleneği ve metin incelemeleri açısından çok büyük bir kayıptır ve çözülmesi gereken önemli bir problem olarak durmaktadır. Bu bağlamda tezkirenin ilk nüshasının transkribe edilmesi zaruridir. Böylece, bu problemin giderilmesi için ilk önce *Latifi Tezkiresi*'nin H 953 / M 1546 tarihli yazmasının (hem Latin harfli hem de Osmanlı/Arap harfli) transkripsiyonlu bir dijital kitabının oluşturulması suretiyle bütün araştırmacıların güvenle başvuracağı sağlam bir temel kaynağın üretilmesi sağlanmalıdır. Bu metin üzerinden yürütülecek bir inceleme çalışması/çalışmaları ile Osmanlı nesir geleneği ve üslup özellikleri de doğru bir şekilde tespit edilmiş olacaktır.

Sonuç

Şuara tezkireleri klasik Türk edebiyatı alanının tartışmasız en önemli kaynaklarından. Bu eserler sadece edebiyat tarihine kaynaklık etmezler, aynı zamanda kendi devirlerine geniş bir perspektiften bakma ve yazıldıkları zamanda esere kaydedilen şairlerin biyografilerine tenkidî bir bakış açısıyla yaklaşma özelliklerine de sahiptirler. Tezkire yazarlarının eserlerini ortaya koyma ihtiyacı yanında, bir de onları inşa ederken kullandıkları dil ve bu dilin zaman içinde terimleşerek tezkire dili denilen bir üsluba dönüştüğü görülür. Bu, Anadolu'da yazılan ilk tezkire olan Sehî Bey'in *Heşt-Bihişt* adlı eserinden, geleneğin takipçisi olarak kabul edilen son tezkire, Fatin'in *Hâti-metü'l-Eş'âr*'ına kadar küçük farklarla devam etmiştir. *Latifi Tezkiresi*'nin H

953/ M 1546 tarihli yazmasının transkripsiyonlu bir metin olarak yayımlanması, bilim dünyasında önemli bir boşluğu dolduracaktır. *Latifi Tezkiresi*'nin bu yeni ve akademik neşrini temel alan Osmanlı çalışmalarında, eksik metin üzerinden yapılan araştırmalarda oluşan yanlış algının silinmesi ve bir kaynak kitap aracılığıyla makale ve tezlerde tezkire ve nesir çalışmalarında doğru sonuçların oluşumuna vesile olacaktır. *Latifi Tezkiresi*'nin H 953/ M 1546 tarihli Kayseri Râşid Efendi nüshasının hem Latin harfli transkripsiyonlu metninin hem de Osmanlı harfli metninin oluşturulması gerekmektedir. Böylece nüshaların transkripsiyonlu modern baskılarının yapılması sağlanacaktır.

Latifi Tezkiresi, Osmanlı tezkire geleneğinin temel taşlarından biridir. Bu eserin güncel kullanımda olan ve 2000 yılında Atatürk Kültür Merkezi Tezkire Dizisi'nin yedincisi olarak basılan, Dr. Rıdvan Canım'ın, eserin tam olmayan ve yazarın eserini yansıtmak bakımından eksik olduğu ortaya konulan Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshasına dayalı olarak hazırladığı tenkitli metinde görülen eksiklerin giderilmesi suretiyle eserin ilk orijinal metninden yola çıkarak sağlam, güvenilir ve tam bir nüshanın elde edilmesi zaruridir.

Latifi, hayatının ilerleyen yıllarında ilk kaleme aldığı tarihten yaklaşık 30 yıl sonra, eserine yöneltilen tenkitleri dikkate alarak bu tenkitlerin ışığında yaptığı değişiklik ve ilavelerle eserini güncellemiştir. Bu değişiklikler sadece eserin hacmi ile alakalı olmayıp aynı zamanda üslubunu da kapsamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada önerilen, öncelikle her iki nüshadaki değişiklik ve ilaveleri dikkate alan bir karşılaştırmanın yapılmasıdır. Bu karşılaştırma çalışmasının, Latifi tarafından, eserin ikinci defa yazılması ve güncellenmesi düşüncesi konusuna ve yazarın değişerek yenilenen üslubuna büyük ölçüde açıklık getirdiği anlaşılmıştır. Klasik Türk edebiyatı nesir geleneğinin, oluşturulan tezkire dili ve üslubu bakımından Latifi Tezkiresi üzerine ileride yapılacak olan incelemelerin, oluşturulacak olan bu sağlam metnin üzerinden bilimsel bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesine de imkân tanyacaktır. Bu, klasik Türk edebiyatı tarihine, tenkit geleneğine ve aynı zamanda bir edebî eser olarak *Latifi Tezkiresi*'ne dair son derece önemli bilgilere ulaşılması imkânını da ortaya koyacaktır. Bu sonuçlar Osmanlı nesir geleneği üzerine bugüne kadar bilinenler açısından devrim niteliğinde olacaktır. Dolayısıyla *Latifi Tezkiresi*'nin H 953 / M 1546 tarihli Kayseri Râşid Efendi nüshası akademi camiası ve araştırmacıların varacağı doğru değerlendirmeler açısından son derece hayati bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet (1314). *Tezkire-i Latifi*. İkdam Matbaası.
- Andrews, W. G. (2015). Osmanlı metin çalışmaları: geçmişe meydan okuma, geleceği tasarlama. *Eski Metinlere Yeni Bağlamlar; Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler; Eski Türk Çalışmaları X* içinde (s. 36-59). İstanbul: Klasik.
- Andrews, W. G. (1996). Metin nerede? Hangi metin? Kimin metni? *Varlık*, 1062, 46-50.
- Andrews, W. G. (1970). *The Tezkere-i Şu'ara of Latifi as a source for the critical evaluation of Ottoman poetry*. Unpublished Ph.D dissertation. The University of Michigan.
- Canım, R. (2000). *Tezkiretü 'ş-şuarâ ve Tabsıratü 'n-nüzemâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Chabert, H.T. (1800). *Tezkire-i Latifi*. Zürih.
- İsen, M. (1999). *Latifi tezkiresi*. Ankara: Akçağ.
- İsen, M. (1994). *Kühü'l-ahbâr'ın tezkire kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- İsen, M. (1997). *Ötelerden bir ses*. Ankara: Akçağ.
- İsen, M. vd. (2002). *Şair tezkireleri*. Ankara: Grafiker.
- Levend, A. S. (1973). *Türk edebiyatı tarihi I*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Rescher, O. (1950). *Tezkire-i Latifi*. Tübingen.
- Stewart-Robinson, J.S. (1959). *Ottoman Tezkere-i Şu'arâ literature: its development and its value as literary criticism*. Unpublished Ph.D. dissertation, University of Edinburgh.
- Stewart-Robinson, J.S. (1964). The tezkere genre in Islam. *Journal of Near Eastern Studies*, 22(1), 57-65.
- Stewart-Robinson, J.S. (1965). The Ottoman biographies of poets. *Journal of Near Eastern Studies*, 24(1-2), 57-74.
- Tietze, A. (1973). Mustafa Âlî of Gallipolis prose style. *Archivum Ottomanicum*, 5, 297-319.
- Tolasa, H. (2002). *16. Yüzyılda edebiyat araştırma ve eleştirisi*. Ankara: Akçağ.
- Türkçe Sözlük* (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- İnternet Veri Tabanı
- Baki Projesi: <http://www.thebakiproject.org>
- Latifi Projesi: <http://www.theLatifiproject.org>

Extended Summary

Latifi's *Tezkere-i Şu'ara* [Biographies of Poets], which first appeared in 1546, is of great importance within the Ottoman prose tradition. The *tezkere* is a genre of Islamic literature that provides information on the lives of poets and their work. The first *tezkere* writer in Anatolia is Sehi Bey. Sehi's *tezkere* (1538) is followed eight years later by that of Latifi. Latifi [Abdüllatîfi (Lutfullâh) b. Abdullâh Kastamonulu, (1491-1582)], wrote the first version of his *tezkere* in 1546 and presented it to Sultan Suleiman (r. 1520-1566). Perhaps oldest manuscript of the 1546 *Latifi Tezkere* is a copy with inventory number 1160 in the Raşit Efendi Manuscript Library dated 957 AH (1550). Although Latifi's was for a time considered the preeminent model in style and content for an Ottoman *tezkere*, the author never managed to convert his small fame into material success. The appearance, in 1568, of 'Aşık Çelebi's popular *Tezkere*, which featured an elevated, anecdotal style and gossip stories about the poets and their lives, represented major changes in prose style and the expectations of readers. Apparently in response to the popularity of 'Aşık Çelebi's work, Latifi issued a new, expanded, stylistically updated version of his *tezkere* represented by a presentation manuscript dated 1575 (Süleymaniye Halet Efendi Collection no. 342), nearly 30 years after the date of the first version. When evaluated as unique texts, it becomes evident that the new *tezkere* has new entries, extensively rewritten and expanded entries, amusing anecdotes about the activities of marginal poets and significant differences in style.

The *Latifi Tezkere* is an important primary source for the History of Ottoman Literature, Ottoman Literary Criticism and Literary Theory. However, there is no modern edition of the text of 1546 *tezkere*, and there is no study of style development that shows the relationship between the two versions. Today, the only modern edition is based on the text of the extensively revised second (1575) version. It is treated both by the editor and many Ottomanist scholars as if it represents the 1546 original text of *Latifi Tezkere* and it is referenced in work on Ottoman literature with no mention of the substantive paralogue this implies.

The creation of a single "critical edition" text from two versions separated by the passage of time and large differences in style, structure, and content required "harmonizing" the versions and erasing the significant differences between them. These two distinct versions (recensions, editions), which ought to be milestones in the history of Ottoman prose and biography, have disappeared in the critical edition. Scholars at every level use the critical edition as if it were Latifi's text of 1546. Because Latifi is a foundational primary source for Ottoman literary history, the critical edition of Latifi's *tezkere* is used as a source for many articles, dissertations, books, and lectures, too often leading to inaccurate results where significant changes in style and content are relevant. This is a major defect in Ottoman textual studies and in the history of Ottoman prose and poetry. As a result, a significant amount of research (e.g. articles, dissertations etc.) based on the *Latifi Tezkere* has not produced accurate results. In this article, a transcribed digital text of the 1546 *Latifi Tezkere* and

comparisons with the text of the 1575 version, will shed light on the history of prose, style and the tezkere genre.

The study will consist of three parts: Part 1, basic information about the history of the *Latifi Tezkere*; Part 2, an introduction to new developments in the 16th century Ottoman prose tradition and an evaluation of how these developments affected Latifi as a writer and the *Latifi Tezkere* as a biography; Part 3, will describe, with examples and visual images, the profound differences between the two versions separated by thirty years and conclude with the argument that these two versions should be treated as two related but distinct and original texts.

